

Η δομή και χρησιμότητα του βιβλίου

Στόχος αυτού του βιβλίου είναι να προσφέρει στον/ην αναγνώστη/τρια μια συνεκτική επισκόπηση των τρόπων άσκησης της κοινωνικής εργασίας στην πράξη, σύμφωνα με τις ειδικές έννοιες και θεωρητικές προσεγγίσεις της επιστημονικής βιβλιογραφίας στην κοινωνική εργασία. Η επεξήγηση της κάθε έννοιας ή θεωρητικής προσέγγισης που καλύπτει το κάθε κεφάλαιο εστιάζει κυρίως στις απαιτήσεις της εφαρμογής της εκάστοτε θεωρητικής προσέγγισης στην πρακτική των κοινωνικών λειτουργών στο πεδίο παρά στη συζήτηση των εκάστοτε debates σε θεωρητικό επίπεδο.

Είναι ευρέως αποδεκτό ότι οι διάφορες έννοιες ή οι θεωρητικές προσεγγίσεις ποικίλλουν ως προς το τι προσφέρουν στον/στην επαγγελματία κοινωνικής εργασίας. Στο συγκεκριμένο βιβλίο κάποιες από τις έννοιες και θεωρητικές προσεγγίσεις παρουσιάζονται ως ακολουθία βημάτων, ενώ άλλες προτείνουν περισσότερο μια προσέγγιση ή σύνολο αξιών σχετικά με τους τρόπους άσκησης του έργου σύμφωνα με την εκάστοτε θεωρητική βάση. Συνεπώς, παρότι τα κεφάλαια αναπτύσσονται με μια τυποποιημένη μορφή, ο τρόπος παρουσίασής τους είναι επηρεασμένος από την προσέγγιση και την έμφαση που προσφέρει η αντίστοιχη βιβλιογραφία για την κάθε θεωρητική προσέγγιση.

Κάθε κεφάλαιο έχει δύο διαφορετικούς τύπους παρουσίασης του περιεχομένου του:

- Το *κείμενο του κεφαλαίου* εξηγεί τη φύση μιας έννοιας ή θεωρίας, τους στόχους της, τον τρόπο που χρησιμοποιείται ή μπορεί να χρησιμοποιηθεί, τις παρεμβάσεις της πρακτικής που προκύπτουν από τη βιβλιογραφία, καθώς και ορισμένα σημεία που θα πρέπει να εξετάσουν οι κοινωνικές/οί λειτουργοί κατά τη διάρκεια της άσκησης των καθηκόντων τους. Έτσι, οι γνώσεις και οι πληροφορίες που παρέχονται σε κάθε κεφάλαιο μπορούν να αξιοποιηθούν από τις/τους αναγνώστριες/ες προκειμένου να διαμορφώσουν μια γενική εικόνα για το τι προτείνει η εκάστοτε έννοια ή θεωρία για την εκτέλεση του έργου των κοινωνικών λειτουργών και σύμφωνα με τις αρχές που διέπουν την κάθε θεωρητική προσέγγιση ή έννοια στην κοινωνική εργασία.
- Το *γράφημα του κεφαλαίου* παρουσιάζει μια σύνοψη της έννοιας ή θεωρίας με τη μορφή διαγράμματος, σε περίπου μία σελίδα. Τα γραφήματα μπορούν να αξιοποιηθούν για ανακεφαλαίωση στις κύριες κατευθύνσεις και διαστάσεις της εφαρμογής της εκάστοτε θεωρητικής προσέγγισης στην πράξη. Το βιβλίο παραθέτει τα γραφήματα σε τυποποιημένη μορφή και, ενώ ευελπιστούμε ότι αποτυπώνονται με αρκετά εύληπτο τρόπο, είναι σημαντικό να ανατρέξετε στην

ενότητα «Πώς να διαβάσετε τα γραφήματα» ώστε να ελέγξετε πώς παρουσιάζεται το κάθε στοιχείο. Επιπλέον, οι αναγνώστριες/τες μπορούν να αναζητήσουν κάποια επιλεγμένα γραφήματα στις διαδικτυακές πηγές του ιστότοπου: <https://policy.bristoluniversitypress.co.uk/how-to-use-social-work-theory-in-practice/online-resources/>

Ορισμένοι άνθρωποι συχνά θεωρούν δύσκολα τα αμιγώς κείμενα ή τα γραφήματα και προτιμούν να τα χρησιμοποιούν συνδυαστικά για την καλύτερη κατανόησή τους, ενώ άλλοι/ες δυσκολεύονται να ακολουθήσουν τον έναν ή τον άλλον τρόπο. Ευελπιστούμε ότι στο παρόν βιβλίο η συνδυαστική παρουσίαση και των δύο τρόπων θα αποβεί βοηθητική για τους/τις αναγνώστες/τριες.

Περαιτέρω, η παρουσίαση των εννοιών, των θεωρητικών προσεγγίσεων αλλά και της εφαρμογής της κοινωνικής εργασίας στην πράξη μπορεί να βοηθήσει ποικιλοτρόπως τις/τους αναγνώστριες/τες:

- Συχνά οι φοιτητές/τριες αναρωτιούνται: «Τι σημαίνει αυτή η θεωρία για την πρακτική της κοινωνικής εργασίας εάν δεν εστιάσουμε μόνο στη συζήτηση της θεωρίας και την επαγγελματική ορολογία;». Έτσι, εάν είστε φοιτητής/τρια ή βρίσκεστε στα αρχικά στάδια χρήσης των ιδεών και της βιβλιογραφίας της κοινωνικής εργασίας, σας δίνεται η δυνατότητα να επισημάνετε συνολικά τον αντίκτυπο που έχει η εφαρμογή της κοινωνικής εργασίας στην πράξη.
- Εάν είστε φοιτήτρια/τής ή νέα/ος επαγγελματίας, οι παρουσιάσεις αυτές και ιδιαίτερα τα γραφήματα μπορούν να σας χρησιμεύσουν ως σύντομες σημειώσεις για να διατηρήσετε τον τρόπο που εφαρμόζετε τη θεωρία στην πράξη. Σας δίνουν ακόμη τη δυνατότητα να αναλογιστείτε: «Έχω καλύψει επαρκώς όλα τα σημεία; Θα υπενθυμίσω στον εαυτό μου τι ακολουθεί στη συνέχεια».
- Εάν είστε περισσότερο έμπειρος/η επαγγελματίας, μπορείτε ανατρέχοντας στις παρουσιάσεις αυτές να εντοπίσετε γρήγορα τι σας προσφέρει η εκάστοτε πρακτική σύμφωνα με μια συγκεκριμένη έννοια ή θεωρία, έτσι ώστε να είστε σε θέση να διατηρήσετε το επίκεντρο των ιδεών και να πραγματοποιήσετε την πρακτική σας με αυτοπεποίθηση. Για παράδειγμα, συχνά οι επαγγελματίες, ενώ μπορεί να έχουν κατανοήσει κάποια θεωρητική προσέγγιση ή έννοια, αναρωτιούνται αν υπάρχουν και άλλα σημεία στα οποία χρειάζεται να δώσουν έμφαση στην πρακτική εφαρμογή της θεωρίας.
- Εάν είστε επαγγελματίας και σκέφτεστε να χρησιμοποιήσετε μια ιδέα ή θεωρία, με την οποία δεν είστε εξοικειωμένος/η, για έναν συγκεκριμένο σκοπό ή για να την ενσωματώσετε στην προσέγγισή σας ή ακόμη και για την εντάξετε στο «οπλοστάσιο» επιλογών της ομάδας εργαζομένων, οι παρουσιάσεις αυτές σας προσφέρουν μια σύντομη ενημέρωση για το πώς να το κάνετε. Για παράδειγμα, στις ομάδες εργαζομένων θα μπορούσε πιθανά να συζητηθεί τι θα επιφέρει και τι σημαίνει η χρήση ενός στοιχείου από μία θεωρητική προσέγγιση κατά την εφαρμογή του στην πράξη.

- Εάν είστε επαγγελματίας ή ο/η υπεύθυνος/η της δομής και χρειάζεται να εξηγήσετε σε έναν/μία εξυπηρετούμενο/η ή κάποιον/α αιτούντα/σα τι περιλαμβάνει η εκάστοτε θεωρητική προσέγγιση με την οποία εργάζεστε, το συγκεκριμένο βιβλίο παρέχει την αντίστοιχη ορολογία και σύντομες διατυπώσεις προκειμένου να περιγράψετε τα πιθανώς αναμενόμενα αποτελέσματα.

Σχετικά με την ευρύτερη συζήτηση για τις έννοιες και τις θεωρίες, η προτεινόμενη βιβλιογραφία στο τέλος του Κεφαλαίου 1 παραθέτει μια λίστα με πηγές που πραγματεύονται την αλληλεπίδραση μεταξύ των εννοιών και των θεωριών στην πράξη της κοινωνικής εργασίας και παράλληλα καταπιάνονται με περίπλοκες πολιτικές, κοινωνικές και αξιακές συζητήσεις σχετικά με αυτές. Εν ολίγοις, η βιβλιογραφία αυτή παρέχει τη δυνατότητα στις/στους κοινωνικές/ούς λειτουργούς είτε να χρησιμοποιούν στοιχεία από διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις, είτε/και να είναι σε θέση να αξιολογούν τις διάφορες θεωρίες και να τις συγκρίνουν μεταξύ τους. Τέλος, η συγκεκριμένη προτεινόμενη βιβλιογραφία επιτρέπει την εξέταση σχετικά με την εγκυρότητα και την αξία των εννοιών και θεωριών της κοινωνικής εργασίας εντός του πλαισίου της/του εκάστοτε οργάνωσης/φορέα που εργάζονται οι κοινωνικές/οί λειτουργοί, αλλά και βάσει του ευρύτερου πολιτικού και κοινωνικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ασκείται η κοινωνική εργασία.

Στα κεφάλαια του βιβλίου προσφέρονται προτάσεις για περαιτέρω ανάγνωση σχετικά με την υπό εξέταση έννοια ή θεωρία του εκάστοτε κεφαλαίου, προκειμένου οι αναγνώστες/τριες να μπορούν να εμβαθύνουν. Συγκεκριμένα, εντός των κεφαλαίων, και όπου είναι σχετικό, παρατίθεται η αντίστοιχη βιβλιογραφία που επισημαίνει τα βασικά νοήματα και τις τρέχουσες συζητήσεις σχετικά με την υπό ανάλυση έννοια ή θεωρία. Γενικά, οι βιβλιογραφικές αναφορές που έχουν αξιοποιηθεί για τη σύνταξη του κάθε κεφαλαίου του παρόντος βιβλίου παρατίθενται στη βιβλιογραφία στο τέλος του βιβλίου αλλά και στις διαδικτυακές πηγές του ιστότοπου: policy.bristoluniversitypress.co.uk/how-to-use-social-work-theory-in-practice/online-resources/

Ενδυνάμωση, αντι-καταπιεστική κοινωνική εργασία και εξουσία

Θέτοντας το πλαίσιο

Τι είναι η ενδυνάμωση και η αντι-καταπιεστική κοινωνική εργασία;

Η ενδυνάμωση (empowerment) καθιστά δυνατή την ενεργοποίηση των ανθρώπων προκειμένου να αποκτήσουν επιρροή και έλεγχο στις κοινωνικές τους σχέσεις, καθώς και να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους ως πολίτες στους κοινωνικούς θεσμούς. Η συγκεκριμένη διαδικασία συμβάλλει στην ανάπτυξη της αποτελεσματικότητας των εξυπηρετούμενων ως προσώπων (self-efficacy), της αίσθησης δηλαδή ότι μπορούν να αλλάξουν την κατεύθυνση αλλά και την ποιότητα της ζωής τους. Μια σημαντική βιβλιογραφική πηγή αποτελεί το κλασικό έργο της Solomon (1976) για την ενδυνάμωση του προερχόμενου από αφρικανικές χώρες πληθυσμού στις ΗΠΑ, ενώ μια πιο σύγχρονη ερμηνεία της ενδυνάμωσης προσφέρει το κείμενο των Mullaly και West (2017).

Η κοινωνική εργασία κατά των διακρίσεων (anti-discriminatory) αντιμάχεται τις κοινωνικές πιέσεις που οδηγούν στη διαμόρφωση κρίσης-επίκρισης (judgement) για συγκεκριμένες κατηγορίες ανθρώπων, η οποία ορίζει τους πληθυσμούς αυτούς ως οι «διαφορετικοί», ο «άλλος» (other), κάτι το οποίο οδηγεί στην άδικη κοινωνική ή πολιτική μεταχείριση αυτών των κατηγοριών ανθρώπων, ακριβώς λόγω του ότι θεωρούνται διαφορετικοί. Η σχετική βιβλιογραφία από τον Thompson, με την πιο πρόσφατη έκδοσή του (2016), αποτελεί σημαντική συμβολή στην κοινωνική εργασία κατά των διακρίσεων.

Η αντι-καταπιεστική κοινωνική εργασία (anti-oppressive) αποτελεί μια εξέλιξη της πρακτικής κατά των διακρίσεων, η οποία επικεντρώνεται στην κατάχρηση της κοινωνικής εξουσίας (social power). Μέσω της συγκεκριμένης προσέγγισης, οι κοινωνικές/οί λειτουργοί βοηθούν τα εξυπηρετούμενα άτομα να κατανοήσουν και να αξιοποιήσουν τους πόρους που προέρχονται από τα ίδια και τις σχέσεις τους, προκειμένου να ξεπεράσουν τα κοινωνικά εμπόδια και να εκπληρώσουν τις επιθυμίες τους. Η εν λόγω προσέγγιση, αντιμάχεται επίσης την επαχθή, σκληρή και άδικη μεταχείριση των ατόμων, η οποία προκύπτει από τις διαφορές μεταξύ της κοινωνικής ταυτότητας των ατόμων και της ταυτότητας των ισχυρών κοινωνικών ομάδων. Μια άλλη σημαντική παραδοχή της συγκεκριμένης προσέγγισης αποτελεί

το ότι η ανισότητα στην κατανομή εξουσίας στην κοινωνία οδηγεί στην έλλειψη ενός κοινωνικού φορέα (social agency), στην καταπιεστική ισχύ των κοινωνικών φραγμών για τη δίκαιη μεταχείριση μερίδας πληθυσμού, στη μειωμένη ικανότητα επίδρασης των ανθρώπων στις κοινωνικές σχέσεις, καθώς και στις μειωμένες δυνατότητες επίτευξης αλλαγής. Στην κατεύθυνση αυτή, το κείμενο των Dalrymple και Burke (2006) σχετικά με την ορθή χρήση του νόμου από την κοινωνική εργασία αποτελεί μια σημαντική επιστημονική συνεισφορά.

Στόχοι

Οι υπό εξέταση προσεγγίσεις στην κοινωνική εργασία έχουν τρεις αλληλοσυνδεδεμένους στόχους:

- Την ανάπτυξη, μέσα από παρεμβάσεις των κοινωνικών λειτουργών σε διαπροσωπικό επίπεδο, της δυνατότητας των ατόμων να αποκτήσουν έλεγχο και επιρροή στα πλαίσια των κοινωνικών θεσμών και των κοινωνικών σχέσεων που συμμετέχουν, αλλά και τη διευκόλυνση άσκησης των ανθρωπίνων και κοινωνικών τους δικαιωμάτων.
- Μέσω παρεμβάσεων των κοινωνικών λειτουργών σε κοινωνικό και δομικό (structural) επίπεδο, την αντιμετώπιση και την υπέρβαση των οικονομικών και κοινωνικών εμποδίων προς την επίτευξη ευεργετικής κοινωνικής αλλαγής. Είναι δε ιδιαίτερος σημαντικό να σημειωθεί ότι τα συγκεκριμένα οικονομικά και κοινωνικά εμπόδια προκύπτουν κυρίως από τις ανισότητες μεταξύ των κοινωνικών ομάδων. Η άρση των εμποδίων, τα οποία τα εξυπηρετούμενα άτομα βιώνουν ως καταπιεστικά στοιχεία, στοχεύει στη διευκόλυνση της προσωπικής προόδου και της αυτοπραγμάτωσης για τα άτομα, τις κοινωνικές ομάδες και τις κοινότητες που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση εξαιτίας των κοινωνικών ανισοτήτων.
- Μέσα από την ανάπτυξη κατάλληλων επαγγελματικών στάσεων, ικανοτήτων, δεξιοτήτων και αξιών, τη διασφάλιση ότι η κοινωνική εργασία αλλά και όλες οι εκάστοτε κοινωνικές παροχές αποφεύγουν τις αθέμιτες διακρίσεις και τον στιγματισμό για λόγους κοινωνικής διαφοροποίησης με βάση την ηλικία, την κοινωνική τάξη, την αναπηρία, την εθνικότητα, τη σεξουαλικότητα και την πνευματικότητα των ανθρώπων.

Εφαρμογές

Οι υπό εξέταση προσεγγίσεις και μορφές πρακτικής τοποθετούν τον ρόλο της κοινωνικής εργασίας στο πλευρό των ανθρώπων που εξυπηρετεί. Βάσει αυτών, η κοινωνική εργασία έχει ως βασική επιδίωξη να είναι, καταρχάς, σε θέση να εστιάσει στην κοινωνική ποικιλομορφία, να αποφύγει τις διακρίσεις κατά την εφαρμογή της στην πράξη, ενώ παράλληλα να αποτελεί μια πηγή δύναμης για όλες τις κοινωνικές υπηρεσίες και τους φορείς προκειμένου να μην υπάρχουν διακρίσεις. Κατά δεύτερον, οι

ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗ, ΑΝΤΙ-ΚΑΤΑΠΙΕΣΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑ 18.1

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

- Ανάπτυξη κοινωνικής σύνδεσης • Ενθάρρυνση της ποικιλομορφίας • Υποστήριξη της αλληλεγγύης
- Συνεργασία για την ενθάρρυνση του διαλόγου και της συνεργασίας
- Βοήθεια και ανταποκρισιμότητα για την αύξηση της εμπιστοσύνης
- Ανάπτυξη της εξειδίκευσης, των δυνατοτήτων και των σχέσεων των ατόμων • Διερεύνηση πιθανοτήτων και λύσεων
- Έμφαση στις εξηγήσεις/ερμηνείες και τα «αποδεικτικά» στοιχεία των εξυπηρετούμενων

«ΠΡΑΞΙΣ» (PRAXIS)

Διερευνήστε τις αφηγήσεις των εξυπηρετούμενων
Κατανοήστε τα βιώματα διακρίσεων...
στις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές σχέσεις
Εντοπίστε εμπειρίες καταπίεσης

Αφηγήσεις προς διερεύνηση:
Εκμετάλλευση • Περιθωριοποίηση
Αδυναμία • Πολιτισμικός Ιμπεριαλισμός

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΠΙΓΝΩΣΗ

Αναπτύξτε την πολιτισμική επίγνωση
Ενισχύστε την ποικιλομορφία στις κοινωνικές σχέσεις
Δημιουργήστε μία πρακτική με ευαισθησία σε εθνικά θέματα
Εξετάστε την πολυπολιτισμικότητα
Προσαρμόστε την πρακτική στις προτιμήσεις των μειονοτήτων
Αναπτύξτε την τακτική κατάρτιση και εξέλιξη του προσωπικού

ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΙΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΠΙΕΣΗ

Βοηθήστε τα άτομα να βρουν ευκαιρίες εξέδου
Υποστηρίξτε την έκφραση της «φωνής» των ατόμων
Αξιοποιήστε το μοντέλο κοινωνικών παροχών βάσει των δικαιωμάτων (rights-based)
Χρησιμοποιήστε κατάλληλα την εξουσία, την επιρροή και τη δύναμη
Συμμορφωθείτε με διοικητικούς και νομικούς περιορισμούς
Ελαχιστοποιήστε τις παρεμβάσεις
Εξηγήστε και προωθήστε τα δικαιώματα των εξυπηρετούμενων
Ακούστε και ανταποκριθείτε σε φόβους για την ύπαρξη καταπίεσης από τους φορείς
Αναγνωρίστε πολιτικές και κοινωνικές απαιτήσεις
Αναπτύξτε την κριτική επίγνωση των κοινωνικών περιορισμών
Εξερευνήστε τον αντίκτυπο των πολιτικών ζητημάτων

Εξερεύνηση της καταπίεσης:
Επιθετικότητα και μίσος
Αποστροφή και αποφυγή
Αντίκτυπος στην ταυτότητα
Συμμόρφωση με την πολιτισμική ταυτότητα της πλειονότητας
Απειλές για την ταυτότητα
Απόσυρση

ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗ

Αναπτύξτε τα κίνητρα και τις δεξιότητες των ατόμων
Αναπτύξτε την αυτοεκτίμηση των ατόμων
Εξερευνήστε ενέργειες για κοινωνική αλλαγή
Αμφισβητήστε τη συμβολική συμμετοχή
Ενθαρρύνετε την αμοιβαία βοήθεια και την αλληλοϋποστήριξη
Δημιουργήστε συνεργασίες
Χρησιμοποιήστε δημιουργικά τον νόμο και τη διακριτική ευχέρεια
Αναπτύξτε την πρόληψη
Αναπτύξτε κοινωνική συνείδηση
Υποστηρίξτε την πολυεσιακή οπτική των ζητημάτων
Παρέχετε πρακτική βοήθεια για συλλογικές δραστηριότητες

Τύποι δύναμης:
Επιβολή • Εξουσία
Διαχείριση

Τύποι πρόληψης:
Εκτροπή • Έγκαιρη Πρόληψη
Βαρέως Τύπου • Επανορθωτική

Πολυεσιακή οπτική των ζητημάτων:
Διερεύνηση νοημάτων • Ανάπτυξη Ταυτότητας
Ενθάρρυνση της Αντίστασης
Αλλαγή Αντιλήψεων
Ενίσχυση της Αμφισβήτησης Στάσεων

Δεν μπορείς να δώσεις δύναμη, μόνο να βοηθήσεις τους ανθρώπους να την πάρουν

προσεγγίσεις αυτές χρησιμεύουν στον περιορισμό της δυσχέρειας που προκαλείται στα εξυπηρετούμενα άτομα από την καταπίεση που υφίστανται, ενώ παράλληλα τα βοηθά να ξεπεράσουν τα εμπόδια και τους περιορισμούς στη ζωή τους και να βελτιώσουν τις δυνατότητές τους για επιτυχή αύξηση της ποιότητας ζωής. Συνεπώς, μέσα από την επιδίωξη των παραπάνω, η ενδυνάμωση και η αντι-καταπιεστική κοινωνική εργασία προσφέρουν μια σχετική εξισορρόπηση των αποτυχιών και των ανισοτήτων που υπάρχουν στις κοινωνικές σχέσεις και στους κοινωνικούς θεσμούς. Τέλος, οι συγκεκριμένες προσεγγίσεις βοηθούν τις κοινωνικές υπηρεσίες, τις οργανώσεις, αλλά και την κοινωνία γενικότερα, διασφαλίζοντας την επάρκεια των κοινωνικών παροχών κατά τη διαχείριση της διαφορετικότητας και της ανισότητας, ζητήματα που σε διαφορετική περίπτωση θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε κοινωνική ένταση και αναταραχή.

Παρουσίαση της ενδυνάμωσης και της αντι-καταπιεστικής κοινωνικής εργασίας

Η ενδυνάμωση αλλά και η αντι-καταπιεστική οπτική μπορούν να εφαρμοστούν σε όλα τα μοντέλα εφαρμογής της κοινωνικής εργασίας. Αρχικά, είναι σημαντική η αναλυτική εξήγηση και περιγραφή από την πλευρά των κοινωνικών λειτουργών προς τα εξυπηρετούμενα άτομα της δημιουργίας συμμαχίας μεταξύ των δύο μερών για την επίτευξη στόχων, οι οποίοι επίσης θα συμφωνηθούν από κοινού. Το γεγονός ότι πολλοί άνθρωποι απευθύνονται σε κοινωνικές/ούς λειτουργούς προκειμένου να ξεπεράσουν τα εμπόδια που συναντούν στην προσπάθειά τους για μια καλή ποιότητα ζωής, πρέπει επίσης να τονιστεί στα εξυπηρετούμενα άτομα ως κάτι που συμβαίνει γενικότερα και όχι μόνο στα ίδια. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντική και η επεξήγηση ότι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα άτομα, η ομάδα ή η κοινότητα συχνά προκύπτουν από τη στάση της κοινωνίας και των άλλων ανθρώπων απέναντί τους. Συνεπώς, οι κοινωνικές/οί λειτουργοί κατά την εργασία τους με τα εξυπηρετούμενα άτομα προσπαθούν να μη θεωρούν δεδομένες διάφορες κοινωνικές παραδοχές που ουσιαστικά εμποδίζουν τη χρήση θετικών και πρακτικών τρόπων αντιμετώπισης των προβλημάτων και των αιτιών τους.

Αλληλουχία ενεργειών

Ενδυναμωτικές, αντι-καταπιεστικές προσεγγίσεις

Η ενδυναμωτική και αντι-καταπιεστική προσέγγιση περιλαμβάνει:

- Εστίαση στη σύνδεση, την ποικιλομορφία και την αλληλεγγύη μεταξύ των ανθρώπων και απόρριψη της διαφοροποίησης ως τρόπου κατηγοριοποίησής τους.

- Έμφαση στη συνεργασία, τις συμβουλές, τον διάλογο, τη δέσμευση, τη συνεργασία, την ανταπόκριση, την εμπιστοσύνη, και όχι στον απόμακρο επαγγελματισμό. Επίσης, η έμφαση δίνεται στη συνεργατικού τύπου παροχή βοήθειας και όχι στη θεραπεία.
- Ενίσχυση και αναγνώριση των εξυπηρετούμενων ως αυτές/οί που κατέχουν τα «δυνατά σημεία» και είναι επί της ουσίας οι «ειδικοί» των εμπειριών και των σχέσεών τους.
- Διερεύνηση των δυνατοτήτων και των λύσεων (βλ. Κεφάλαιο 9).
- Ενθάρρυνση των εξυπηρετούμενων να επεξεργαστούν και να αποσαφηνίσουν την ανάλυση και την εξήγηση που δίνουν στα πράγματα, επιτρέποντας με αυτόν τον τρόπο στις «φωνές» τους να προσφέρουν όλα τα απαραίτητα στοιχεία (evidence). Τα στοιχεία που φέρνουν τα εξυπηρετούμενα άτομα αξιοποιούνται στην από κοινού συνεργασία και πρακτική εφαρμογή μεταξύ κοινωνικής/ού λειτουργού και εξυπηρετούμενων.
- Ενθάρρυνση της δυναμικής έκφρασης της οπτικής των ανθρώπων, ανεξάρτητα από το χρώμα του δέρματός τους, αλλά και γενικότερα των καταπιεσμένων πληθυσμιακών ομάδων για τα θέματα που τις απασχολούν.

Πράξις – οι αφηγήσεις των εξυπηρετούμενων συν-δημιουργούν τις στρατηγικές εννοιολογήσεις των επαγγελματιών

Η «Πράξις» (Praxis) αναφέρεται στη διεργασία που επιτρέπει στις εμπειρίες καταπίεσης των εξυπηρετούμενων να ενημερώνουν (inform) και να κατευθύνουν τις αποφάσεις των κοινωνικών λειτουργών για την πρακτική που θα εφαρμοστεί. Ειδικότερα, μέσα από τη χρήση ορισμένων από τις τεχνικές που περιγράφονται στο Κεφάλαιο 10 για την αφηγηματική προσέγγιση, η ακρόαση και η ανταπόκριση των κοινωνικών λειτουργών στις αφηγήσεις της ζωής των εξυπηρετούμενων ή των κοινοτήτων συμβάλλουν στον εντοπισμό, την αποσαφήνιση και τη συζήτηση διαφορετικών μορφών καταπίεσης των κοινωνικών ομάδων, όπως οι ακόλουθες:

- εκμετάλλευση (exploitation), η οποία αφορά την ωφέλεια των άλλων από τη χρήση των οικονομικών και προσωπικών πόρων ενός καταπιεσμένου ατόμου·
- περιθωριοποίηση (marginalization), η οποία αφορά την αντιμετώπιση ενός ατόμου ως άνευ σημασίας, ανάξιο προσοχής, αποκλεισμένο και χωρίς να υπολογίζεται·
- αδυναμία/ανημποριά (powerlessness), όταν τα εξυπηρετούμενα άτομα θεωρούνται μη ικανά να δράσουν·
- πολιτισμικός ιμπεριαλισμός (cultural imperialism), ο οποίος αφορά την επιρροή από τις αρνητικές παραδοχές σχετικά με την κατωτερότητα του πολιτισμού ορισμένων εθνών και μειονοτήτων.

Είναι επομένως σημαντικό ως κοινωνικές/οί λειτουργοί να εξετάσετε με κριτική ματιά πώς οι κοινωνικές πρακτικές αλλά και οι υπηρεσίες ενδέχεται να

κάνουν διακρίσεις σε βάρος ομάδων εξυπηρετούμενων και ατόμων με τα οποία εργάζεστε. Έτσι, για παράδειγμα, στην κατεύθυνση της συνηγορίας, ακολουθούνται προσεγγίσεις βασισμένες στα δικαιώματα (rights-based approaches) (βλ. Κεφάλαιο 17).

Επίσης, είναι σημαντική η διερεύνηση και η εξέταση μαζί με τα εξυπηρετούμενα άτομα των τρόπων με τους οποίους οι παραπάνω μορφές καταπίεσης πιθανώς ανακύπτουν από οικονομικούς, πολιτικούς και κοινωνικούς συσχετισμούς στην κοινωνία. Κάποια παραδείγματα αφορούν περιπτώσεις όπου οι εκπαιδευτικές ευκαιρίες για καταπιεσμένες ομάδες θεωρούνται άσκοπες, η πολιτική εμφανίζεται ως μη σχετική με τα εκάστοτε προβλήματα των ανθρώπων στον δημόσιο λόγο (καθώς θεωρούνται ατομικής φύσης), ή η αποξένωση ορίζεται ως απόρροια της ανεργίας. Το ζήτημα, λοιπόν, που τίθεται εδώ μεταξύ κοινωνικών λειτουργιών και εξυπηρετούμενων είναι το πώς θα αλλάξουν οι συγκεκριμένοι συσχετισμοί.

Επιπλέον, είναι απαραίτητη η διερεύνηση και η έκφραση των αφηγήσεων των εξυπηρετούμενων σχετικά με την προσωπική τους εμπειρία για τα διαφορετικά είδη διαπροσωπικής καταπίεσης. Συν τοις άλλοις, χρειάζεται η διερεύνηση των προσωπικών τους αντιδράσεων, αλλά και των κοινωνικών σχέσεων που έχουν πιθανώς οδηγήσει σε:

- Πράξεις επιθετικότητας και μίσους.
- Πράξεις αποστροφής και αποφυγής.
- Επιπτώσεις στην ταυτότητα, με αποτέλεσμα οι άνθρωποι να μεταβάλλουν πτυχές των προσωπικών και κοινωνικών τους ταυτοτήτων ώστε να ταιριάζουν, ίσως στον βαθμό της μίμησης, με τις ταυτότητες της κοινωνικής πλειονότητας.
- Διαμόρφωση της ταυτότητας των ανθρώπων με τρόπους που να συμβαδίζουν με τις πολιτιστικές και κοινωνικές προσδοκίες της πλειονότητας που τους επηρεάζει, παρά με τις ομάδες με τις οποίες ταυτίζονται.
- Απειλές για την ταυτότητα, για παράδειγμα κίνδυνος απώλειας αν διατηρήσουν μια σημαντική για τους ίδιους/ες ταυτότητα. Με τον τρόπο αυτό, οι άνθρωποι αναλαμβάνουν οι ίδιοι την ευθύνη της κριτικής των άλλων στην ταυτότητά τους.
- Απόσυρση από κοινωνικές καταστάσεις ώστε να αποφύγουν να βιώσουν καταπιεστικές συμπεριφορές.

Πολιτισμική επίγνωση και ευαισθητοποίηση

Οι σχετικές στρατηγικές περιλαμβάνουν:

- Την «πολιτισμική» επίγνωση (cultural competence), ή, όπως αναφέρεται στη βιβλιογραφία, το να είναι κάποιος/κάποια «πολιτισμικά συνδεδεμένος/η» (culturally grounded) (Marsiglia & Kulis, 2009). Πρόκειται δηλαδή για την ενίσχυση της ευαισθητοποίησης και της κατανόησης σημαντικών χαρακτηριστικών της ταυτότητας των μειονοτήτων και άλλων πολιτισμικών ομάδων, με τις οποίες ασχολούνται οι κοινωνικές/οί λειτουργοί, καθώς και σημαντικών πολιτισμικών προτεραιοτήτων εντός αυτών.

- Την ποικιλομορφία – διαφορετικότητα (diversity). Είναι σημαντική από την πλευρά των κοινωνικών λειτουργιών η ενθάρρυνση της αποδοχής των προτύπων και των πλαισίων στα οποία εμπλέκονται άτομα με πολλές διαφορετικές πολιτισμικές, κοινωνικές και πνευματικές ταυτότητες. Η προσπάθεια αυτή μπορεί να προσφέρει μια πλουσιότερη εμπειρία των ανθρώπων, επιτρέποντας στα άτομα να μάθουν και να αναπτυχθούν μέσα από μια ενθαρρυντική και ενδιαφέρουσα ποικιλία εμπειριών. Στην κατεύθυνση αυτή, ως κοινωνικές/οί λειτουργοί μπορείτε να αναπτύξετε ομάδες υποστήριξης που περιλαμβάνουν μια ποικιλία απόψεων, καθώς τόσο τα εξυπηρετούμενα άτομα όσο και οι επαγγελματίες χρειάζεται να αντιμετωπίσουν την πολυπλοκότητα και το συναισθηματικό περιεχόμενο του να ζει κάποιος/α με τη διαφορετικότητα, όπως είναι, για παράδειγμα, οι στάσεις προς λεσβίες, γκέι άτομα, αμφιφυλόφιλα άτομα, τρανς, κουίρ, μη καθορισμένου ή ρευστού φύλου άτομα, ή υπό διερεύνηση – ΛΟΑΤΚΙ (LGBTQ).
- Την κοινωνική εργασία που στην πρακτική της εφαρμογή λαμβάνει υπόψη την εθνική καταγωγή (ethnic sensitive practice). Εδώ είναι σημαντική, καταρχάς, η διασφάλιση ότι όλο το φάσμα της εφαρμογής της κοινωνικής εργασίας στην πράξη δείχνει ευαισθησία στις ανάγκες των μειονοτικών ομάδων. Για παράδειγμα, θα πρέπει να ζητείται από τα άτομα να εκφράσουν τους σημαντικούς για αυτά τρόπους με τους οποίους η πρακτική των κοινωνικών λειτουργών ή οι υπηρεσίες του φορέα μπορούν να ανταποκριθούν στις πολιτισμικές προτιμήσεις τους. Δεδομένου ότι οι οικογένειες και οι κοινότητες ποικίλλουν ως προς τον τρόπο που ερμηνεύουν σημαντικές πεποιθήσεις και αξίες στη ζωή τους, θα πρέπει να αποφεύγεται από τις/τους επαγγελματίες η χρήση διάφορων γενικών οδηγιών για τις πεποιθήσεις και τις θρησκείες των ανθρώπων. Από την άλλη πλευρά, οι κοινωνικές/οί λειτουργοί δεν θα πρέπει να προσδοκούν πως η «εκπαίδευσή» τους σε πολιτισμικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις θα προέλθει από τα εξυπηρετούμενα άτομα, αλλά αντίθετα θα πρέπει οι ίδιες/οι οι επαγγελματίες να κατανοήσουν τον τρόπο που οι εξυπηρετούμενοι/ες ερμηνεύουν τις εκάστοτε αξίες στο πλαίσιο της οικογένειας ή της κοινότητάς τους.
- Την πολυπολιτισμικότητα – διαπολιτισμικότητα (multiculturalism), η οποία επιβεβαιώνει την πολιτισμική ποικιλομορφία, δίνοντας βαρύνουσα σημασία στη συνεισφορά των διάφορων μειονοτικών ομάδων σε μια ολιστική κουλτούρα. Στο σημείο αυτό ελλοχεύει ο κίνδυνος να προωθηθεί μία μάλλον ατελής κατανόηση των εξυπηρετούμενων και να υποτιμηθεί η πολιτισμική, εθνική και πνευματική πολυπλοκότητα που φέρουν.

Επιπλέον, είναι απαραίτητη η προσαρμογή των επαγγελματιών στις πολιτισμικές προτιμήσεις των μειονοτήτων, για παράδειγμα ορισμένοι άνθρωποι προσδοκούν την καθοδηγητική αντί της μη καθοδηγητικής συμπεριφοράς ενός/μίας υπαλλήλου, ενώ άλλοι/ες αποφεύγουν την οπτική επαφή ή τη χειραψία. Αντίστοιχα παραδείγματα μπορεί να είναι η δυσφορία στην έκφραση συναισθημάτων, η αποφυγή απο-

δοχής προβλημάτων ψυχικής υγείας στην οικογένεια, η άρνηση συζήτησης για το τέλος της ζωής. Συν τοις άλλοις, οι περισσότερες μειονότητες έχουν ένα ευρύ φάσμα πολιτιστικών και πνευματικών προτιμήσεων, όπως οι λευκοί/ές Χριστιανοί/ές ή οι Εβραίοι/ες, ενώ μερικοί άνθρωποι δεν τηρούν αυστηρά τις θρησκευτικές απαιτήσεις. Ορισμένοι, δε, πολιτισμοί προτιμούν τη συμμετοχή της οικογένειας ή της κοινότητας στη λήψη αποφάσεων αντί μια εμπιστευτική σχέση με μία/έναν επαγγελματία. Συνεπώς, στις περιπτώσεις αυτές οι επαγγελματίες θα πρέπει να αποφεύγουν τις συμβατικές μορφές παροχής βοήθειας. Αντίθετα, είναι προτιμότερο οι κοινωνικές/οί λειτουργοί να διερευνούν τις απόψεις των εξυπηρετούμενων σχετικά με τον αντίκτυπο που έχουν στη ζωή τους τα ζητήματα ταυτοτήτων, ή η πίστη και η πνευματική αφοσίωση, ή ακόμη και προβλήματα όπως η φτώχεια, χωρίς οι επαγγελματίες να εξάγουν με ευκολία συμπεράσματα βασιζόμενες/οι σε υποθέσεις.

Τέλος, είναι απαραίτητη η αναζήτηση και υλοποίηση εκπαίδευσης σε τακτά διαστήματα για την εξέλιξη του προσωπικού. Γενικά, πάντως, χρειάζεται να υπάρχουν στον φορέα ευκαιρίες συζήτησης για θέματα κουλτούρας, αλλά και γενικότερα πολιτισμικά ή άλλα ζητήματα που σχετίζονται με τον πληθυσμό που εργάζονται οι κοινωνικές/οί λειτουργοί, για παράδειγμα ΛΟΑΤΚΙ, ηλικιωμένα άτομα, μειονότητες με βάση τη χώρα καταγωγής κ.λπ.

Ενάντια στις διακρίσεις και την καταπίεση

Γενικότερα, οι άδικες (αρνητικές) διακρίσεις (unfair discrimination) προκύπτουν από το υπάρχον ευρύτερο θεσμικό πλαίσιο και τις σχέσεις που εκφράζονται απέναντι στις ιδέες και τα συναισθήματα ατόμων, τις διαπροσωπικές τους σχέσεις, τις κοινότητες και τα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά. Οι διακρίσεις έχουν κυρίως καταπιεστικό χαρακτήρα, καθώς η άδικη μεταχείριση έχει περιορισμούς και οδυνηρές συνέπειες για τους ανθρώπους. Ένα επιπλέον στοιχείο των διακρίσεων είναι ότι γίνονται ακόμη πιο έντονες όταν η δυσμενής μεταχείριση οφείλεται στην κοινωνική ταυτότητα των ανθρώπων, καθώς η κοινωνική ταυτότητα είναι εκ των πραγμάτων συνδεδεμένη με περίπλοκες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Συνεπώς, οι κοινωνικές/οί λειτουργοί θα πρέπει να διασφαλίζουν ότι η εκτίμηση (assessment) ως μέρος της εργασίας τους, όπως και η παροχή κοινωνικής φροντίδας, δεν θα περιλαμβάνουν προσδιορισμούς των προσωπικών χαρακτηριστικών και των κοινωνικών ταυτοτήτων των ατόμων που οδηγούν σε οποιοδήποτε τύπου διάκριση εις βάρος των τελευταίων.

Ειδικότερα, η αντι-καταπιεστική κοινωνική εργασία αφορά την επίγνωση και την ευαισθητοποίηση του γενικότερου πληθυσμού αναφορικά με τον τρόπο που οι αθέμιτες διακρίσεις συναντώνται εντός πολλών κοινωνικών θεσμών, κοινωνικών δομών και κοινωνικών σχέσεων. Επομένως, οι κοινωνικές/οί λειτουργοί αξιοποιούν την ευαισθητοποίηση της κοινότητας προκειμένου να εξαλείψουν ή να μειώσουν τον αντίκτυπο της άδικης μεταχείρισης και να εξηγήσουν πώς οι κοινω-

νικές διαδικασίες τραυματίζουν την αξιοπρέπεια και στιγματίζουν τις καταπιεσμένες ομάδες στην κοινωνία. Ιδιαίτερη σημασία έχει η ορολογία και η χρήση του λόγου, και συγκεκριμένα σε κάθε περίπτωση επιβάλλεται η αποφυγή της χρήσης γλώσσας που είναι ασεβής προς τους ανθρώπους. Το ζήτημα αυτό χρειάζεται να συζητείται τακτικά στις ομάδες των επαγγελματιών του εκάστοτε φορέα και να αναπτύσσεται μια κοινή προσέγγιση με παράλληλη ενημέρωση όλων των επαγγελματιών στις κοινωνικές υπηρεσίες για τα ζητήματα διακρίσεων.

Από την άλλη πλευρά, η καταπίεση αφορά επίσης τη χρήση δύναμης/εξουσίας με σκοπό τη μεταχείριση των ανθρώπων με επαχθείς και σκληρούς τρόπους, συχνά για παρατεταμένο χρονικό διάστημα, οδηγώντας σε γενικότερες παραδοχές περί της άδικης και σκληρής μεταχείρισης (insensitive treatment) ως φυσιολογικής. Κομβικό σημείο, επομένως, αποτελεί η αμφισβήτηση κρίσεων και διαδικασιών που βασίζονται στις διακρίσεις και οι οποίες καθιστούν τις ισχυρές ομάδες καταπιεστικές. Επιπλέον, οι κοινωνικές/οί λειτουργοί θα πρέπει συστηματικά να αποφεύγουν αλλά και να αντιπαραβάλλονται με καταπιεστικές μορφές εξουσίας, ακόμη και αν οι άνθρωποι αρχικά δεν έχουν επίγνωση της καταπίεσης, αυτό που με άλλα λόγια μπορεί να εκφραστεί, για παράδειγμα, με τη φράση: «Δεν χρειάζεται να είναι έτσι τα πράγματα».

Για την αντι-καταπιεστική κοινωνική εργασία υπάρχουν τρεις θεμελιώδεις στρατηγικές κατά την εφαρμογή της:

- Αξιοποίηση ευκαιριών προκειμένου να αποφεύγεται η τυποποιημένη και προκαθορισμένη παροχή υπηρεσιών από τις ίδιες τις κοινωνικές υπηρεσίες. Αντίθετα, στην αντι-καταπιεστική κοινωνική εργασία προωθούνται εναλλακτικές λύσεις που καθορίζονται από τα εξυπηρετούμενα άτομα και την κοινότητα, όπως άμεση παροχή σε χρήματα για ζητήματα φροντίδας, ή εξατομικευμένους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων.
- Παροχή ευκαιριών έκφρασης της «φωνής» των εξυπηρετούμενων αναφορικά με τις επιλογές και τις προτιμήσεις τους για τις παρεχόμενες υπηρεσίες, αλλά και τις προσεγγίσεις που ακολουθούνται από την εκάστοτε υπηρεσία. Ως εκ τούτου, οι μέθοδοι που χρησιμοποιούν οι κοινωνικές/οί λειτουργοί θα πρέπει να χαρακτηρίζονται από διαφάνεια.
- Παροχή υπηρεσιών βάσει δικαιωμάτων (rights-based provision) και όχι βάσει επιλεκτικότητας των δικαιούχων. Πολλές φορές, βάσει αυτού, οι κοινωνικές/οί λειτουργοί απαιτείται να αξιοποιούν διακριτικά διάφορα στοιχεία προς όφελος των εξυπηρετούμενων.

Όπως είναι προφανές, οι κοινωνικές/οί λειτουργοί δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούν καταπιεστική συμπεριφορά στην καθημερινή τους εργασία, αποφεύγοντας τακτικά τη χρήση εξουσίας, επιρροής και δύναμης, εκτός αν κάτι τέτοιο κρίνεται εντελώς απαραίτητο, αλλά φυσικά σε τέτοιες περιπτώσεις θα πρέπει να εξηγηθεί αναλυτικά στα εξυπηρετούμενα άτομα για ποιους λόγους χρησιμοποιείται. Ταυτό-

χρονα, οι κοινωνικές/οί λειτουργοί οφείλουν να συμμορφώνονται με τους διοικητικούς και νομικούς περιορισμούς που δεσμεύουν τις ενέργειές τους, και επίσης είναι αναγκαίο να παρεμβαίνουν στα εξυπηρετούμενα άτομα στον ελάχιστο δυνατό βαθμό. Ένα σημαντικό στοιχείο στην εργασία κατά των διακρίσεων και της καταπίεσης είναι η επεξήγηση των δικαιωμάτων των εξυπηρετούμενων στους/στις ίδιους/ες αναφορικά με σειρά ζητημάτων όπως η συνηγορία, η έκφραση παραπόνων και η συμμετοχή τους στη λήψη αποφάσεων. Εδώ αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση η πρόσβαση των εξυπηρετούμενων στην πληροφόρηση για τα δικαιώματά τους. Κάτι τέτοιο χρειάζεται να μεταφραστεί σε πρακτικό επίπεδο κατά την εφαρμογή της κοινωνικής εργασίας, για παράδειγμα η διασφάλιση από πλευράς των κοινωνικών λειτουργών της διαθεσιμότητας φυλλαδίων και αφισών για την προώθηση των δικαιωμάτων, εντός των κοινωνικών υπηρεσιών και του φορέα, αλλά και των κοινωνικών οργανισμών στην περιοχή που εργάζονται. Σύμφωνα με τις συγκεκριμένες προσεγγίσεις, είναι επιπλέον σημαντικό η/ο επαγγελματίας να αφουγκραστεί τη μαρτυρία των εξυπηρετούμενων για το πώς η εξουσία, η επιρροή και η δύναμη έχουν χρησιμοποιηθεί εναντίον τους στο παρελθόν, αλλά και να κατανοήσει τους φόβους τους για ενδεχόμενη χρήση των παραπάνω μέσων από την/τον κοινωνική/ό λειτουργό ή τον φορέα/οργάνωση. Η/ο κοινωνική/ός λειτουργός ανταποκρίνεται στις συγκεκριμένες ανησυχίες των εξυπηρετούμενων μέσω της διαφάνειας για τις ενέργειες που πραγματοποιεί και παράλληλα αναγνωρίζει και φέρνει στην επιφάνεια τις εκάστοτε πολιτικές και κοινωνικές απαιτήσεις που ασκούνται στην/στον επαγγελματία και στην οργάνωση και πώς αυτές οι πιέσεις και οι απαιτήσεις εμπλέκονται με τη χρήση εξουσίας από πλευράς των «ειδικών».

Τέλος, μέσω της διεργασίας της «Πράξης», η/ο επαγγελματίας επιτρέπει ουσιαστικά να αναπτυχθεί μια κριτική επίγνωση των ζητημάτων που βιώνουν οι καθημερινοί άνθρωποι στο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο και πώς αυτά τα ζητήματα επηρεάζουν την παροχή υπηρεσιών της κοινωνικής εργασίας. Τα ζητήματα αυτά αλλά και τρέχοντα θέματα σχετικά με την παροχή υπηρεσιών θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να συζητούνται στις ομάδες του προσωπικού των κοινωνικών υπηρεσιών.

Ενδυνάμωση

Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, η καταπολέμηση των διακρίσεων και της καταπίεσης στοχεύουν στην αντιμετώπιση των αρνητικών κοινωνικών δυνάμεων. Η διαδικασία αυτή κρίνεται δύσκολη ακριβώς επειδή συνεπάγεται την αμφισβήτηση υφιστάμενων και θεωρούμενων ως δεδομένων μορφών κοινωνικής δύναμης. Η ενδυνάμωση επιδιώκει την αντιμετώπιση των παραπάνω ζητημάτων με θετικό τρόπο, μέσα από την ανάπτυξη των ικανοτήτων και των «δυνατών σημείων» των ατόμων ώστε να ξεπεράσουν τα άδικα κοινωνικά εμπόδια. Η σχετική διαδικασία περιλαμβάνει την παροχή βοήθειας στα άτομα για την εύρεση λειτουργικών τρόπων αντιμετώπισης των διακρίσεων και της καταπίεσης. Μέρος της διαδικασίας αποτελεί η δημιουργία

γία κινήτρων προς την αλλαγή και η ανάπτυξη δεξιοτήτων των εξυπηρετούμενων προκειμένου να την επιτύχουν. Η διατήρηση της αίσθησης της προσωπικής άνεσης και της αυτοεκτίμησης, σε αντίθεση με την καταπίεση, είναι σημαντική για τα άτομα, όπως και η εξεύρεση τρόπων επίλυσης προβλημάτων που προκύπτουν από τον τρόπο μεταχείρισης που έχουν υποστεί. Η δράση των ατόμων μπορεί εν γένει να περιλαμβάνει τόσο την ατομική δράση όσο και την εμπλοκή σε συλλογικές μορφές επιδίωξης της κοινωνικής αλλαγής.

Ένα σημαντικό σημείο αποτελεί το ότι οι στρατηγικές ενδυνάμωσης αμφισβητούν τη συμβολική συμμετοχή, η οποία αποτελεί συχνό φαινόμενο, όπως είναι, για παράδειγμα, οι τυποποιημένες δηλώσεις περί δικαιωμάτων (π.χ. διάφοροι κώδικες δικαιωμάτων επαγγελματικής πρακτικής) χωρίς καμία προσπάθεια σε επίπεδο εφαρμογής. Αντίστοιχα, αμφισβητούνται οι εμπορευματοποιημένες ή καταναλωτικές προσεγγίσεις, οι οποίες αφορούν κυρίως την αντίληψη δυνατότητας επιλογής στο πλαίσιο της αγοράς, το οποίο ουσιαστικά περιλαμβάνει περιορισμούς και περικοπές στον προϋπολογισμό των κοινωνικών υπηρεσιών ή των παρεχόμενων υπηρεσιών. Σύμφωνα με την Dominelli (20212a), οι μορφές διαπροσωπικής κοινωνικής εργασίας που στην πρακτική εφαρμογή της ενδυνάμωσης αντιμετωπίζουν την προσωπική ανάπτυξη ως τον κύριο τρόπο ενδυνάμωσης των ανθρώπων, ή οι μορφές άσκησης της κοινωνικής εργασίας που στοχεύουν αποκλειστικά σε διαρθρωτικές-δομικές (structural) αλλαγές, όπως είναι η αλλαγή των οργανισμών χωρίς παράλληλα να εστιάζουν στη διαπροσωπική πρακτική, αποτυγχάνουν και οι δύο εξίσου να είναι μετασχηματιστικές στην πράξη, λόγω του ότι επιδιώκουν την αλλαγή μόνο σε προσωπικό ή κοινωνικό επίπεδο, χωρίς να συνδέουν αυτά τα δύο στοιχεία με έναν ολιστικό τρόπο.

Ένα άλλο στοιχείο στη διαδικασία της ενδυνάμωσης είναι η ενθάρρυνση από πλευράς των κοινωνικών λειτουργών της αμοιβαίας βοήθειας (mutual aid) και της υποστήριξης μεταξύ των ατόμων με παρόμοια χαρακτηριστικά, βοηθώντας τα να δημιουργήσουν και να αναπτύξουν το κοινωνικό τους κεφάλαιο, δηλαδή τα κοινωνικά δίκτυα σχέσεων που είναι ή ενδέχεται να καταστούν σημαντικά γι' αυτά. Έτσι ως κοινωνικές/οί λειτουργοί μπορείτε να καταγράψετε και να επικοινωνήσετε με τα άτομα με τα οποία ήρθαν σε επαφή οι εξυπηρετούμενες/οί σας, ή άτομα από τα οποία έλαβαν ανεπίσημα υποστήριξη, και να συζητήσετε μαζί τους τη δυνατότητα να πραγματοποιούν τακτικές επαφές, για παράδειγμα με το τοπικό κατάστημα, το τοπικό πάρκο, τα τοπικά κέντρα αλληλεγγύης, φιλανθρωπικά καταστήματα, συλλόγους, κοινοτικούς οργανισμούς και εκκλησίες. Ένα επιπλέον στοιχείο συμβολής της κοινωνικής εργασίας είναι η παροχή βοήθειας προς τα εξυπηρετούμενα άτομα ώστε να αξιοποιήσουν ή να σκεφτούν τρόπους και ρυθμίσεις που θα μπορούσαν να βελτιώσουν την ασφάλεια ή την ποιότητα ζωής τους, για παράδειγμα ηλικιωμένα άτομα για την αποτροπή πτώσεων. Στην κατεύθυνση αυτή, η συνεργασία της ομάδας επαγγελματιών μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην πληροφόρηση σχετικά με τις όσο το δυνατόν περισσότερες ευκαιρίες συμμετοχής και εξυπηρέτησης σε επίπεδο κοινότητας.

Παράλληλα, είναι απαραίτητη η αναζήτηση τρόπων συνεργασίας (partnership) με εξυπηρετούμενα άτομα, όπως είναι, για παράδειγμα, οι ομάδες εξυπηρετούμενων για την παροχή συμβουλών στους/στις λήπτες/τριες των υπηρεσιών, ώστε άλλα άτομα με παρόμοια προβλήματα να μπορούν να παρακολουθήσουν μαθήματα αυτοανάπτυξης μαζί με άτομα που έχουν πρότερη εμπειρία στην αντιμετώπιση συγκεκριμένων δυσκολιών. Εξίσου σημαντική είναι και η αύξηση διαύλων επικοινωνίας με το ευρύτερο δίκτυο υπηρεσιών και οργανισμών.

Κατά την ενδυνάμωση, είναι δυνατή και η αξιοποίηση νομικών συμβουλών και αρμοδιοτήτων, προκειμένου να αυξηθεί η υποστήριξη προς τα εξυπηρετούμενα άτομα και τις κοινότητες, αποφεύγοντας ωστόσο τη χρήση νομικών εξουσιών, παρά μόνο όταν είναι προς όφελος των εξυπηρετούμενων. Γενικότερα, είναι επιθυμητό οι κοινωνικές/οί λειτουργοί να λειτουργούν με διακριτικότητα και με έναν ει δυνατόν δημιουργικό τρόπο, ο οποίος να προάγει τη βελτίωση της παροχής και της ανταποκρισιμότητας των υπηρεσιών.

Ένα άλλο επίπεδο στο οποίο εστιάζει η εργασία των κοινωνικών λειτουργών κατά την ενδυνάμωση είναι αυτό της πρόληψης, η οποία περιλαμβάνει διάφορες προσεγγίσεις:

- Πρόληψη της εκτροπής (diversionary prevention). Παροχή βοήθειας στα άτομα προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα σημαντικά ζητήματα προτού ανακύψουν τα προβλήματα. Η κύρια εστίαση εδώ είναι η μετατόπιση από μια «κορεσμένη από προβλήματα» αφήγηση της ζωής των ατόμων σε μια οπτική «προσανατολισμένη στις λύσεις» (βλ. Κεφάλαια 9 και 10).
- Έγκαιρη πρόληψη (early prevention). Έγκαιρη ανταπόκριση των κοινωνικών λειτουργών στις ανησυχίες που εκφράζουν τα εξυπηρετούμενα άτομα για πιθανή ανάπτυξη προβλημάτων.
- Δευτερογενής πρόληψη (heavy-end prevention). Εστίαση στα σημαντικά και περίπλοκα ζητήματα που δεν έχουν οδηγήσει ακόμη σε θέματα που αφορούν κίνδυνο ή προστασία, για παράδειγμα άτομα που δραπέτευσαν από ανάδοχη φροντίδα ή ξενώνες παιδικής προστασίας, ή διαμάχες στις οικογένειες προτού γίνουν βίαιες.
- Επανορθωτική πρόληψη/πρόληψη σε επίπεδο αποκατάστασης (restorative prevention). Βελτίωση του περιβάλλοντος της κοινότητας, της οικογένειας ή των υπηρεσιών για άτομα που αντιμετώπισαν δυσκολίες προκειμένου να επιστρέψουν σε αυτά, για παράδειγμα κέντρα ημέρας ή άλλες δομές υποστήριξης για άτομα με ζητήματα ψυχικής υγείας.

Μια ακόμα σημαντική διάσταση των καθηκόντων των κοινωνικών λειτουργών αφορά την εργασία πάνω στη συνειδητοποίηση των ανθρώπων για τα ζητήματα που τους επηρεάζουν μέσω της διαδικασίας της ενδυνάμωσης των εξυπηρετούμενων και των ανθρώπων γύρω τους, καθώς και της αλλαγής της εικόνας που έχουν για τα ζητήματα που τους απασχολούν. Προκειμένου να επιτευχθεί κάτι τέτοιο,

μπορεί να αξιοποιηθεί η σταδιακή δημιουργία της «πολυεστιακής» (multifocal) οπτικής των ζητημάτων (Lee & Hudson, 2018: 146-7), η οποία αναφέρεται στη δυνατότητα των ατόμων να εξετάζουν από διαφορετικές οπτικές γωνίες τα ζητήματα με βάση την ποικιλία των εμπειριών της ζωής τους. Πιο συγκεκριμένα, αυτό αφορά τα ακόλουθα:

- Νοηματοδότηση του ζητήματος που απασχολεί τα εξυπηρετούμενα άτομα και τις κοινότητες. Ειδικότερα, εδώ περιλαμβάνεται η συζήτηση για τη σημασία που έχει ένα ζήτημα για την ταυτότητα των εξυπηρετούμενων και πιο συγκεκριμένα η διαδικασία αναφέρεται στα εξής: Αποτελεί το ζήτημα που τους/τις απασχολεί ένα κεντρικής σημασίας ζήτημα για τα ίδια τα άτομα και την κοινότητα, ή υπάρχουν άλλα πιο σημαντικά θέματα; Πώς τα άτομα αντιλαμβάνονται τις διαφορές και τις ομοιότητές τους με άλλα πρόσωπα και κοινότητες; Στο σημείο αυτό αναδεικνύεται από την/τον κοινωνική/ό λειτουργό πως όλα τα παραπάνω ποικίλλουν στα διάφορα στάδια της ζωής των εξυπηρετούμενων αλλά και σε διαφορετικές σχέσεις. Για παράδειγμα, η φτώχεια εξαντλεί την ικανότητα και την ενέργεια των ανθρώπων για ανάπτυξη της οικογενειακής ζωής, αλλά σύμφωνα με την οπτική των εξυπηρετούμενων μπορεί να είναι ένας συνεχής αγώνας τον οποίο καταφέρνουν να διαχειρίζονται με την υποστήριξη που παρέχει η οικογένεια.
- Διερεύνηση της ταυτότητας σε σχέση με τα χαρακτηριστικά και τις διαφορές μεταξύ του εξυπηρετούμενου ατόμου και άλλων που μοιράζονται τα ίδια χαρακτηριστικά, μέσα από την υποστήριξη των ατόμων να σκεφτούν πόσα κοινά μοιράζονται με άλλους ανθρώπους και πόσο προσωπικό είναι το βίωμά τους.
- Η αντίσταση η οποία αφορά το κατά πόσο τα άτομα αντιστέκονται να συσχετιστούν με μια συγκεκριμένη κατηγορία. Για παράδειγμα, τι κάνουν για να αντισταθούν απέναντι στις στάσεις των άλλων; Πόσο το επιτυγχάνουν; Ποιες επιτυχίες μπορούν να αξιοποιήσουν;
- Μετατόπιση των αντιλήψεων. Αφορά τη συζήτηση με εξυπηρετούμενα άτομα και ομάδες σχετικά με εναλλακτικές αντιλήψεις για τους κύριους κοινωνικούς θεσμούς. Για παράδειγμα, αντί της αντίληψης της πυρηνικής οικογένειας ως του «ακρογωνιαίου λίθου» της ζωής, μπορεί να εξεταστούν εναλλακτικά πρότυπα διαφορετικής οικογενειακής ζωής. Ένα άλλο παράδειγμα είναι η αντίληψη ότι οι εκκλησίες αποτελούν κυρίως συμβατικές θρησκευτικές δομές, η οποία μετατοπίζεται στην αντίληψη που τις θεωρεί κοινοτικό πόρο για τον εντοπισμό ανθρώπων με καλή θέληση που μπορούν να προσφέρουν χρήσιμη βοήθεια στην κοινότητα.
- Δυσφορία και αμφισβήτηση. Περιλαμβάνεται η ενθάρρυνση από πλευράς των κοινωνικών λειτουργών προς τα άτομα και τις ομάδες για αμφισβήτηση και μη αποδοχή και συμμετοχή των καταπιεστικών αντιλήψεων. Ως εκ τούτου, τα ερωτήματα προς επεξεργασία που τίθενται έχουν να κάνουν, για παράδειγμα, με το ποια στοιχεία κάνουν τα εξυπηρετούμενα άτομα να νιώθουν άβολα για τον τρόπο που οι άλλοι άνθρωποι βλέπουν το εκάστοτε θέμα.

Από τις παραπάνω μεθόδους αναθεώρησης στις επικρατούσες απόψεις, τα εξυπηρετούμενα άτομα ενθαρρύνονται να προσεγγίσουν ομάδες συμφερόντων και ομάδες που δρουν συλλογικά, να διαμαρτυρηθούν, να αμφισβητήσουν το status quo και να διατυπώσουν εναλλακτικές λύσεις.

Συνεπώς, είναι ιδιαίζουσας σημασίας η παροχή υποστήριξης από τις/τους κοινωνικές/ούς λειτουργούς προς τα εξυπηρετούμενα άτομα και τους οργανισμούς που επιχειρούν τέτοιου είδους δραστηριότητες. Οι τρόποι με τους οποίους μπορεί να επιτευχθεί αυτή η υποστήριξη είναι οι ακόλουθοι:

- Πρακτικές λύσεις – διευκόλυνση της πρόσβασης σε πόρους, για παράδειγμα σε έναν βρεφονηπιακό σταθμό, σε πηγές χρηματοδότησης, εύρεση χώρου συναντήσεων, φωτοτυπικό μηχάνημα, εκτύπωση κειμένων. Ακόμα και η απλή ενημέρωση των ανθρώπων γ' αυτές τις επιλογές μπορεί να επιταχύνει την πρόδοό τους.
- Εκπαίδευση – διευκόλυνση της πρόσβασης στη γνώση σχετικά με την υλοποίηση στόχων, με τα θέματα που αντιμετωπίζουν κ.ο.κ. Για παράδειγμα, η δυνατότητα να ζητήσουν από τοπικούς φορείς εκπαίδευσης ενηλίκων να προσφέρουν στην ομάδα/συλλογικότητα εξυπηρετούμενων τη δυνατότητα παρακολούθησης μαθημάτων που τους/τις ενδιαφέρουν.
- Πρόσβαση – δημιουργία διασυνδέσεων με φορείς λήψης αποφάσεων, παροχή πληροφοριών σχετικά με διαβουλεύσεις.
- Συμμαχία – διαθεσιμότητα των επαγγελματιών για παροχή βοήθειας, χωρίς αυτό να συνεπάγεται την ανάληψη της εκάστοτε εργασίας/καθήκοντος από την/τον κοινωνική/ό λειτουργό.

Τέλος, μπορούν επίσης να αξιοποιηθούν οι αρχές και οι τεχνικές της κοινοτικής εργασίας, προκειμένου να ενθαρρυνθεί η εστίαση σε συγκεκριμένα κοινά προβλήματα της κοινότητας.

Σημεία εστίασης

Σε μια προσπάθεια αναστοχασμού πάνω στα βασικά θέματα που αναλύθηκαν στο παρόν κεφάλαιο, ένα πρώτο ζήτημα για τις/τους κοινωνικές/ούς λειτουργούς είναι η κατανόηση ότι η δύναμη/εξουσία (power) δεν είναι εφικτό να δοθεί στα εξυπηρετούμενα άτομα από τις/τους επαγγελματίες. Στην ουσία, μία τέτοια αντίληψη υποκρύπτει την παραδοχή ότι αυτός/αυτή που δίνει τη δύναμη και την εξουσία μπορεί και να την αφαιρέσει. Συνεπώς, χρειάζεται η μετατόπιση των επαγγελματιών προς την αντίληψη ότι τα ίδια τα άτομα αναλαμβάνουν τη δύναμη/εξουσία και ότι ο ρόλος των επαγγελματιών είναι να τα βοηθήσουν να το επιτύχουν.

Ένα άλλο σημείο εστίασης είναι το γεγονός πως υπάρχουν διάφορες μορφές εξουσίας και τρόποι κατανόησής της. Έτσι, μία διάσταση της εξουσίας αφορά την

ικανότητα να επιβληθεί μια άποψη σε κάποιον/α που προτιμά κάτι διαφορετικό. Υπάρχουν διάφοροι τρόποι για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, για παράδειγμα διά της σωματικής βίας ή της απειλής αυτής, της παραπληροφόρησης, της απόσπασης προσοχής ή της ανεντιμότητας. Το φαινόμενο αυτό μπορεί να εντοπιστεί και σε διαπροσωπικές σχέσεις, για παράδειγμα σε κάποιους γάμους που έχουν αρνητική έκβαση. Σε τέτοιες περιπτώσεις, τα εξυπηρετούμενα άτομα μπορούν να βοηθηθούν αν κατανοήσουν ότι η δύναμη/εξουσία δεν εφαρμόζεται μόνο από άλλους/ες, αλλά μπορεί να είναι διαθέσιμη για την αναλάβουν και τα ίδια.

Μια άλλη διάσταση αφορά τη δυνατότητα να επιτύχει κάποιος/α (συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών λειτουργών) αυτό που θέλει μέσω της εξουσίας, κάτι που πολλές φορές θεωρείται δικαίωμα και που μπορεί να αναγνωρίζεται από τον νόμο ή θεωρείται δικαίωμα βάσει των κυρίαρχων κοινωνικών παραδοχών. Για παράδειγμα, τέτοιες επικρατούσες κοινωνικές παραδοχές είναι το δικαίωμα που αποδίδεται στους εργοδότες για τη διαχείριση του εργατικού δυναμικού τους, στα σχολεία για την πειθαρχία των παιδιών ή στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης. Στην κατεύθυνση αυτή, τα εξυπηρετούμενα άτομα ενδεχομένως να χρειαστούν υποστήριξη για να κατανοήσουν ότι η νομοθεσία είναι πιθανό να περιορίζει την εξουσία αλλά και να προσφέρει προστασία από αυτή.

Τέλος, μια ακόμη μορφή εξουσίας, προκειμένου να μπορεί κάποιος/α να καταφέρει αυτό που θέλει, μπορεί να αφορά τη ρύθμιση της ημερησίας διάταξης θεμάτων προς συζήτηση, ή τη διαχείριση του περιβάλλοντος με τέτοιον τρόπο ώστε τα άλλα άτομα να μη γνωρίζουν την ύπαρξη εναλλακτικών λύσεων. Άλλες μορφές εξουσίας μπορεί να αναφέρονται, για παράδειγμα, στη μη δημοσιοποίηση των διαθέσιμων κοινωνικών παροχών, στη θέσπιση περίπλοκων και περιοριστικών διαδικασιών αιτήσεων για παροχές, ή στον περιοριστικό αντίκτυπο που έχει η παρακολούθηση των ανθρώπων μέσω τηλεόρασης κλειστού κυκλώματος (CCTV). Επιπλέον, οι παραπάνω χρήσεις εξουσίας είναι δυνατόν να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Για παράδειγμα, ένα ανάπηρο άτομο που έχει ήδη επίγνωση ενός περιοριστικού και επικριτικού συστήματος για την αξιολόγηση αιτήσεων για επιδόματα μπορεί να διαπιστώσει ότι η εκτεταμένη παρακολούθηση μέσω CCTV χρησιμοποιείται όχι μόνο για τους βοηθητικούς σκοπούς της πρόληψης του εγκλήματος και του ελέγχου της κυκλοφορίας, αλλά και για την καταπιεστική συλλογή και καταγραφή προσωπικών στοιχείων για την ενεργό δράση του, η οποία να χρησιμοποιείται στις αξιολογήσεις των αναπήρων προκειμένου να λάβουν ή όχι επιδόματα αναπηρίας.

Πρόσθετη βιβλιογραφία

Dalrymple, J. & Burke, B. (2006). *Anti-oppressive practice: Social care and the law* (2nd ed.). Maidenhead: Open University Press.

Devore, W. & Schlesinger, E.G. (1999). *Ethnic-sensitive social work practice* (3rd ed.). Boston, MA: Allyn & Bacon.

Mullaly, B. (R.P.) & West, J. (2017). *Challenging oppression and confronting privilege: A critical approach to anti-oppressive and anti-privilege theory and practice* (3rd ed.). Don Mills: Oxford University Press.

Τα παραπάνω προτείνονται ως σημαντικά βιβλία για την εξέταση των θεμάτων που πραγματεύεται το παρόν κεφάλαιο, από διαφορετικές οπτικές γωνίες.

Διαδικτυακές πηγές

Προκειμένου να έχετε μία πλήρη λίστα βιβλιογραφικών πηγών για το παραπάνω κεφάλαιο, μπορείτε να επισκεφθείτε τον ιστότοπο: policy.bristoluniversitypress.co.uk/how-to-use-social-work-theory-in-practice/online-resources/chapter18